

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Денисенко Олена Іванівна

Комунікабельність як елемент розвитку гармонійної особистості дитини

2012

Комунікабельність як елемент розвитку гармонійної особистості дитини. – Черкаси: ЧОПОПП ЧОР, 2012. – 32 с.

Автор-укладач:

Денисенко Олена Іванівна, методист кабінету з інклюзивного та інтегрованого навчання ЧОПОПП ЧОР

Рецензенти:

В.І.Коновальчук, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології ЧОПОПП ЧОР;

Т.П.Момоток, завідувач кабінету з інклюзивного та інтегрованого навчання ЧОПОПП ЧОР.

Методичний посібник «Комунікабельність як елемент розвитку гармонійної особистості дитини» зацікавить педагогів-практиків, які працюють з дітьми дошкільного віку з порушення психофізичного розвитку та із звичайними дітьми.

В посібнику представлено основні етапи розвитку комунікативних умінь та навичок дитини в онтогенезі, надано методичні рекомендації для вивчення рівня сформованості мовленнєвої комунікації у старших дошкільників. Корисними будуть у використанні ігри та вправи на розвиток комунікабельності дітей при складанні тренінгових, фронтальних або індивідуальних занять практичними психологами, корекційними педагогами, вихователями.

Затверджено на засіданні Вченої ради інституту.
Протокол № 3 від 31.08.2012 року

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Теоретичні аспекти процесу спілкування.....	5
Розвиток комунікативних вмінь та навичок в онтогенезі.....	13
Вивчення рівня сформованості мовленнєвої комунікації у дітей старшого дошкільного віку.....	19
Ігри та вправи на розвиток комунікативних навичок дітей.....	23
Висновки.....	29
Список використаних джерел.....	31

ВСТУП

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого Кабінетом Міністрів України 20 квітня 2011р. №462, початкова школа покликана стати підґрунтям для засвоєння системи наукових понять, етапом у розвитку інтелектуальних можливостей, формуванні творчих здібностей, самостійності учнів у навчанні, спрямуванні їхньої навчальної діяльності. Все це зумовлює зміну функцій дошкільних закладів. Нова роль дошкільного закладу визначається як потребою підготовки дітей до навчання за чинними шкільними програмами, так і виявленими можливостями сучасних дітей до вищого рівня інтелектуальної діяльності порівняно з тим, на який раніше орієнтувались.

Підвищення ефективності дошкільної освіти шляхом реформування галузі відповідно до Концепції державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, розробленої з урахуванням змін, внесених 6 липня 2010 р. у Закон України «Про дошкільну освіту», передбачає дослідження низки психолого-педагогічних проблем, серед яких чільне місце посідає проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника. На сучасному етапі дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою системи загальної середньої освіти в Україні. Держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття, що передбачає залучення до дошкільної освіти дітей з різних соціальних прошарків населення та дітей з вадами психофізичного розвитку для створення рівних стартових умов для подальшого навчання дітей у школі та реалізації права дитини на проживання в сім'ї та на піклування батьків(ст.11 Закону України «Про охорону дитинства»(2001)). Введення обов'язкової дошкільної освіти актуалізує вивчення проблеми спілкування між дітьми з різним рівнем психофізичного розвитку та родин різного типу.

Проблему спілкування вивчали І.Д.Бех, О.О.Бодальов, О.Ф.Бондаренко, О.В.Запорожець, Я.Л.Коломинський, О.О.Леонт'єв, М.І. Лісіна, О.В.Пісарєва, В.В.Рубцов, Т.С.Яценко. Важливість комунікативно-мовленнєвого розвитку у процесі становлення особистості та індивідуальності дитини обґрунтували у своїх працях Г.М.Андрєєва, А.М.Богущ, Н.М.Дятленко, Г.І.Капселя, О.Л.Кононко, С.В.Корницька, К.Л.Крутій, В.У.Кузьменко, Т.О.Піроженко, Ю.О.Приходько, Т.О.Репіна, А.Г. Рузьська та ін.

У Концепції загальної середньої освіти зазначається, що «освітніми результатами початкової школи є повноцінні мовленнєві, читацькі уміння і навички...». Як бачимо, на першому місці серед інших умінь і навичок, яких повинні набути молодші школярі за час навчання у початковій школі, є комунікативні. Це ще раз свідчить про те, що комунікативний розвиток був і залишається важливою умовою наступності в безперервному навчанні.

Мета освіти - формування особистості, яка буде здатна отримувати глибокі знання, професійні навички, вільно орієнтуватися, самореалізовуватися, саморозвиватися і самостійно приймати правильні, морально-відповідальні рішення в умовах мінливого світу. Першочерговими завданнями педагога є формування полікультурної, інтелектуальної, фізично здорової особистості, яка володіє розвинутими почуттями, пізнавальними потребами і діяльнісними якостями, а саме, визначивши в них три пріоритетних якості - компетентність, комунікабельність, психологічну стійкість.

Предметом уваги в даному посібнику є розвиток комунікабельності дитини дошкільного віку, проблеми вивчення рівня сформованості мовленнєвої комунікації у дітей старшого дошкільного віку, ігри та вправи на розвиток комунікабельності дітей, які направлені на встановлення взаєморозуміння між дитиною та дорослим, дитиною та однолітками, формуванні позитивного образу Я у дитини, оснований на адекватному розумінні своїх можливостей та особистісних якостей.

1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ СПІЛКУВАННЯ

Будь-яка людська діяльність неможлива поза спілкуванням
О. О. Леонт'єв

Спілкування є невід'ємною і загальною умовою формування особистості. У спілкуванні відбувається процес соціалізації зростаючої людини, її становлення. Вся система ставлення людини до інших людей реалізується у спілкуванні. Потреба у спілкуванні є однією з первинних потреб людини.

Спілкування – багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, який передбачає обмін інформацією, певну тактику і стратегію взаємодії, сприймання і розуміння суб'єктами спілкування один одного. Спілкування історично склалося в процесі спільної діяльності, де спочатку відіграло допоміжну роль: супроводжувало і обслуговувало певні дії. З

ускладненню діяльності воно набуває відносної самостійності, починає виконувати специфічну функцію передачі наступним поколінням форм культури і суспільного досвіду.

Протягом життя кожен із нас постійно контактує, спілкується з різними людьми. Потреба людини у спілкуванні зумовлена необхідністю взаємодіяти в процесі навчання, спільної діяльності, вирішенні будь-яких повсякденних питань. Вся історія людства є історією взаємодії людей.

Поняття спілкування вживається у психологічній літературі в різних значеннях:

- ✓ як обмін думками, почуттями, переживаннями (Л.С. Виготський, С.Л.Рубінштейн);
- ✓ як один з різновидів людської діяльності (Б.Г.Ананьєв, М.С.Коган, І.С. Кон, О.О. Леонтьєв);
- ✓ як специфічна соціальна форма інформаційного зв'язку (О.Д.Урсун, Л.О.Резников);
- ✓ як взаємодія, стосунки між суб'єктами, які мають діалогічний характер (Г.М.Андрєєва, В.С.Соковін, К.К.Платонов).

Концептуальні ж розробки проблеми спілкування перш за все пов'язані з іменами Б. Г. Ананьєва, Л. С. Виготського, А. Н. Леонтьєва, В. М. Мясичева, С. Л. Рубінштейна, які розглядали спілкування як важлива умова психічного розвитку людини, його соціалізації та індивідуалізації, формування особистості. Дослідженням генези спілкування за кордоном займалися Дж.Боулбі, Р. Спітц, А. Фрейд та багато інших. На початку 60-х років широке дослідження генезису спілкування розгорнулося і у вітчизняній психології. Так, наприклад, проблеми взаємодії дорослого і дитини відображені в працях М. М. Щелованова, Н. А. Аскаріна, Р.В.Тонковой-Ямпільської. Завдяки цим ученим була створена наукова школа з нормальної фізіології дитинства. М. І. Лісіна та А. В. Запорожець піддали систематичного і поглибленого вивчення генезис спілкування у дітей перших років життя.

Зміст спілкування – інформація, яка в міжособистісних контактах передається від однієї людини до іншої.

Мета спілкування – це обмін думками, інформацією та індивідуальним досвідом.

Спілкування та обмін інформацією між людьми здійснюється не тільки за допомогою мови. З давніх часів у людському суспільстві використовувалися додаткові засоби спілкування і передачі інформації, багато з яких існує й дотепер. Так аборигени Африки використовують мову свисту, сигнали барабанів, дзвіночків, гонгу та ін. Мова квітів, поширена на Сході, також є засобом передачі інформації, яку в деяких випадках не дозволяється передавати словами (наприклад, троянда — символ любові, айстра— суму, незабудка— пам'яті та ін.). Дорожні знаки, сигнали світлофора, сигналізація прапорами тощо— усе це засоби передачі інформації.

Вербальне спілкування є одним із основних засобів людського спілкування, яке відбувається за допомогою мови (усної чи письмової). Мова це

найважливіший засіб людського спілкування, яка є також засобом пізнання, мислення. Завдяки цьому спілкування є основним механізмом становлення людини як істоти соціальної, засобом впливу суспільства на особистість. Точність розуміння слухачем змісту висловлювання може стати очевидною для комунікатора лише тоді, коли відбудеться зміна «комунікативних ролей», тобто коли реципієнт стане комунікатором і своїм висловлюванням дасть знати про те, як він розкрив зміст інформації.

Спілкування вербальними засобами є не що інше як використання живого слова в передачі інформації. Лише людині притаманно вербалізувати свої почуття, емоції, поведінку через слово. Мова є явищем не тільки лінгвістичним, а й психологічним, естетичним і суспільним, вона охоплює всі сфери суспільного життя: науку, освіту, мистецтво та ін.

У лінгвістиці мова розглядається як найважливіший засіб спілкування людей – система фонетичних, лексичних, граматичних засобів: мовних знаків. Систем категорій, граматичних форм і норм, яка є знаряддям вираження думок і почуттів. Мовлення ж – це процес практичного користування мовою з наперед визначеною метою.

Мовлення має форми (усну і писемну) і види (діалог і монолог). Усне мовлення характеризується швидкістю продукування, непідготовленістю; звідси простий синтаксис, обмежене вживання відокремлених і вставних конструкцій. Ситуативне усне мовлення має багато звертань, вигуків, часток, вставних слів; порівняно часто відбуваються лексичні і синтаксичні повтори; відчутну роль відіграють невербальні засоби спілкування: інтонації, паузи, логічні наголоси, жести, міміка, замовчування, вказівки на навколишні предмети та інше.

Писемне мовлення – є підготовлене, обдумане, фіксоване, є більш складним синтаксично, відповідає нормі – у ньому менше помилок, проте воно позбавлене інтонації, міміки та інших невербальних засобів мовлення.

Діалогічне мовлення (діалог) – вид мовлення (усного, рідко писемного), що характеризується зміною висловлювань двох чи кількох осіб, що розмовляють. Репліки (окремі висловлювання) співрозмовників пов'язані між собою за змістом і складають разом єдине ціле, тому на сучасному етапі більшість учених характеризують діалог як зв'язне мовлення чи вид тексту. В діалозі важливу роль відіграють ситуація, жест, міміка, інтонація; діалогові характерні деякі стилістичні особливості: запитання, оклики, звертання, вигуки та таке інше.

Монолог - мовлення однієї особи. Монолог – це суттєве за об'ємом висловлювання, що має тему, композиційну структуру, головну думку, тому монолог потребує від мовця деякої підготовленості, вольових зусиль, планування висловлювання. Цим монолог відрізняється від діалогу, в якому кожна репліка викликана ситуацією і репліками співрозмовників. Монолог більш складний вид мовлення порівняно із ситуативним мовленням і діалогом, тому роботу над зв'язним мовленням, формуванням основних комунікативних умінь слід починати саме з діалогу.

Невербальне спілкування включає різні знакові системи: оптико-кінетичну, пара- та екстралінгвістичну, просторово-часову, контакт «очі в очі», які мають свої особливості.

Оптико-кінетична система знаків використовує жести, міміку, пантоміміку. Загалом цю систему можна уявити як сприймання властивостей загальної моторики різних частин тіла (рук - жестикуляція, обличчя - міміка, пози - пантоміміка). Ця загальна моторика відображає емоційні реакції людини, оскільки включення оптико-кінетичної системи знаків до ситуації комунікації надає спілкуванню певних нюансів.

Паралінгвістична система — це система вокалізації мовлення, що характеризується якістю голосу, його діапазоном, тональністю і виражає почуття та стани людини.

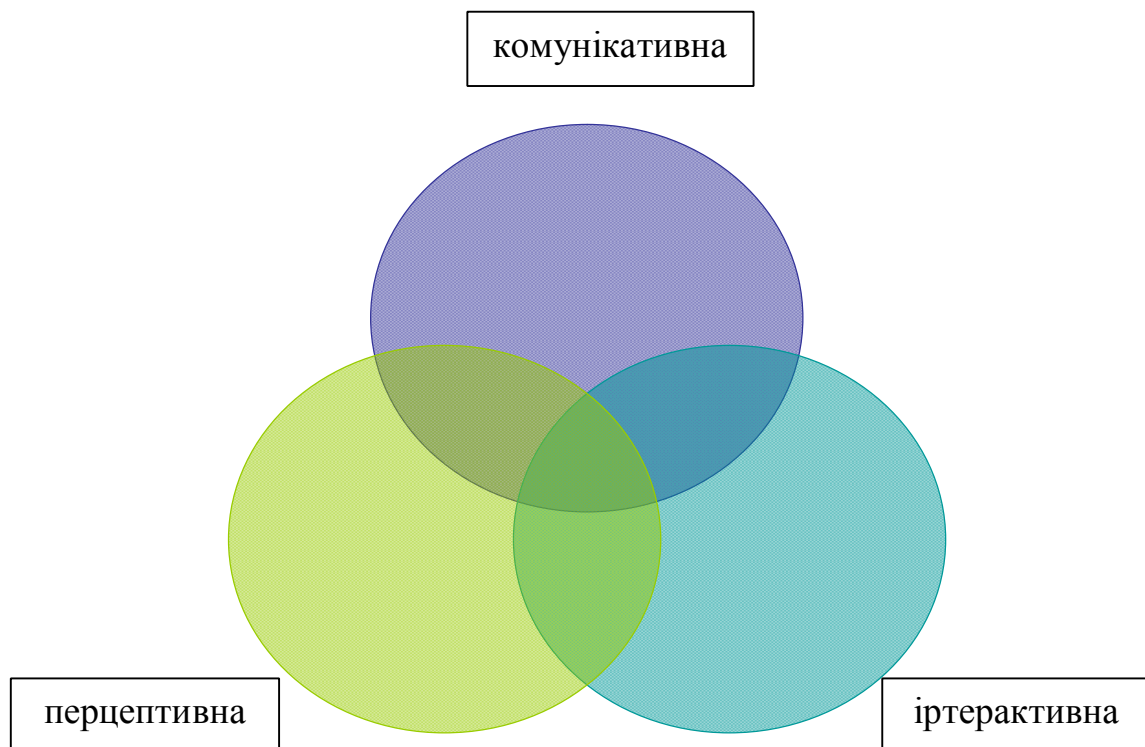
Екстралінгвістична знакова система — це включення в мову пауз, інших нелінгвістичних компонентів (покашлювання, сміх), темп мовлення.

Невербальні засоби передавання інформації людина засвоює раніше, ніж вербальні.

Функціональні можливості спілкування реалізуються на різних рівнях, залежать від ситуацій, змісту і мети спілкування. Переважна більшість класифікацій функцій спілкування пов'язана з обміном інформацією, взаємодією та сприйняттям людьми одне одного.

Класифікація спілкування С.Д.Максименко

В діаграмі 1 схематично представлені сторони спілкування, необхідно пам'ятати, що межі між цими формами умовні, вони можуть зливатися і доповнювати одна одну.

Якщо спиратись на прийняту в соціальній психології структуру спілкування С.Д.Максименко, що містить три сторони: комунікативну (обмін інформацією), інтерактивну (взаємодія) та перцептивну (розуміння людини людиною), то комунікацію ми розглядаємо як складник спілкування. Тоді комунікативний процес розуміється як інформаційний процес між людьми як активними суб'єктами з урахуванням відносин між партнерами, тобто виникає вузьке поняття «комунікація». Семантично «спілкування» і «комунікація» майже збігаються, бо означають «спільність», «з'єднання», «повідомлення», однак більшість вітчизняних дослідників розмежовують поняття «спілкування» і «комунікація», підкреслюючи, що, на відміну від комунікації, у спілкуванні відображена вся складність реального світу людських відносин з його цінностями і суб'єктивними смислами. Крім того, якщо в понятті «спілкування» наголос робиться на взаємному обміні інформацією (діалогічність,

взаєморозуміння), то в понятті «комунікація» наголошується на передачі інформації.

Комунікація (від лат. *communicatio* — єдність, передача, з'єднання, повідомлення, пов'язаного з дієсловом лат. *communico* — роблю спільним, повідомляю, з'єдную, похідним від лат. *communis* — спільний) — це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами. Комунікація являє собою складний процес, у ході якого відбувається не лише обмін інформацією (це формальний бік справи), а те, як вона формується, відправляється, отримується, уточнюється, перероблюється, обговорюється, розвивається, тобто що людина думає перед тим, як виголосити інформацію, яким чином вона виражає свою думку словами, як доносить цю думку до співрозмовника, як отримує від нього інформацію про те, чи думка була правильно інтерпретована, як співрозмовник на неї реагує, яким чином відбувається процес обговорення.

Отже характеризувати комунікацію лише як обмін інформацією — це не тільки зводити її до процесів, які відбуваються в будь-яких інформаційних системах, а й не помічати її специфіки, котра проявляється в такому:

- ✓ комунікація передбачає наявність єдиного комунікативного простору;
- ✓ учасники комунікації є активними суб'єктами взаємного інформування, тобто, спрямовуючи інформацію, один учасник спілкування передбачає активність іншого; інший, своєю чергою, також має орієнтуватися на мотиви, цілі, установки партнера, аналізувати їх (окрім, звичайно, аналізу власних мотивів, цілей, установок);
- ✓ у ході виголошування думки кожним учасником налагоджується спільна діяльність;
- ✓ активність суб'єктів комунікації передбачає не формальний «рух інформації», а активний обмін нею;
- ✓ у процесі комунікації відбувається взаєморозуміння (непорозуміння), яке досягається наявністю зворотного зв'язку, а також значущістю інформації;
- ✓ інформація, яка пройшла з одного кінця в інший і повернулася назад, об'єднує партнерів в єдине інформаційне поле;
- ✓ загальний смисл виробляється за умови, коли інформація не просто прийнята, але й осмислена, тобто відбувається процес спільного осягнення предмета розмови;
- ✓ характер обміну інформацією визначається тим, що за допомогою системи знаків партнери можуть вплинути один на одного; а ефективність комунікації вимірюється тим, наскільки вдалим є цей вплив;
- ✓ інформація, яка зародилася у процесі обміну, набагато глибша, ніж попередня; вона може суттєво різнитися за смислом від попередньої;
- ✓ комунікативний вплив можливий лише за умови, коли людина, яка спрямовує інформацію (комунікатор), та індивід, який її приймає (реципієнт), наділені єдиною або подібною системою кодифікації і

декодифікації, тобто, іншими словами, люди мають говорити однією мовою;

- ✓ комунікація психологічно можлива за умови, якщо знаки, закріплені за ними значення (це відображення найсуттєвіших та узагальнених сторін предметів і явищ) і смисли (це той суб'єктивний зміст, якого набуває слово в конкретному контексті) відомі всім учасникам комунікативного процесу;
- ✓ в учасників комунікації має бути ідентичне розуміння ситуації спілкування;
- ✓ у ході обміну інформацією можуть виникнути комунікативні бар'єри.

Спілкуючись між собою, люди користуються реченнями. Отже, речення - основна одиниця спілкування. Мова існує у вигляді різноманітних актів мовлення, повторюваних усно і зафіксованих за допомогою письма. Ми говоримо тільки про те, що цікавить нас самих та наших співрозмовників. Чим частіше повторюється деяка комунікативна задача, тим кращими стають засоби її мовленнєвої реалізації.

Комунікація як діяльність потребує розвитку автоматизованих навичок, творчих мовленнєвих вмінь та «відчуття мови». Безумовно, знання, особливо лексичні, граматичні, фонетичні, становлять основу, з якої розвиваються навички цієї діяльності.

Під час спілкування необхідно врахувати такий момент: мовленнєві навички за своєю природою є механічними, стереотипними.

Розглянемо вираз «мовленнєва комунікація». Чому в цьому виразі використовується слово «мовленнєва», якщо досі ми казали, що мова — найважливіший засіб спілкування? Відповідь на це ми знайдемо після з'ясування відмінностей, що існують між поняттями "мова" і "мовлення".

Спрощено можна сказати, що мова — це система знаків, одиниці якої і відношення між ними створюють ієрархічно впорядковану структуру. Саме в цьому значенні слово виступає як знак. У цьому значенні говорять про систему української, російської, англійської і будь-якої іншої мови. Універсальними мовними одиницями (тобто одиницями, що існують у будь-якій мові) є звуки, морфеми (корені, суфікси, префікси), слова, словосполучення, речення. Кожна одиниця належить до певного рівня мови. Ці рівні взаємопов'язані і суворо впорядковані: звуковий рівень - морфемний — лексичний — морфологічний — синтаксичний -семантичний (або смисловий) рівень. У кожній мові існують правила, норми використання тих або інших одиниць.

Мовленням називається один з видів комунікативної діяльності людини: використання мови для спілкування з іншими людьми. У цьому смислі мовлення — це конкретна діяльність, що виражається або у звуковій формі, або в письмовій.

Отже, спілкування – це комплексне поняття, що охоплює всі можливі типи процесів взаємозв'язку і взаємодії людей. Проблема комунікації є безпосередньо пов'язаною з проблемами мови і мовлення людини, так як мова є найважливішим засобом у спілкуванні людей.

Комунікабельність (від лат. *communis* — з'єдную, повідомляю) — риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товаристська. В.А. Богданов виділяє комунікабельність головною складовою при спілкуванні, антидотом якої є замкнутість. Термін комунікабельність включає в себе два фактора: здібність до спілкування та нахил до спілкування. Людину, яка вміє спілкуватися але не любить цього робити не можна назвати комунікабельною. І навпаки – людину, яка не вміє, але якій подобається спілкуватися також не можна назвати комунікабельною.

Комунікабельність проявляється:

- ✓ в умінні правильно сприймати і оцінювати людей, а саме: індивідуальні характерологічні особливості, цілі, мотиви, наміри, стани;
- ✓ в умінні правильно оцінювати життєві ситуації і діяти з їх урахуванням;
- ✓ в умінні обирати такі стилі, засоби, прийоми спілкування, які б з мінімальними затратами приводили до бажаної мети спілкування;
- ✓ в умінні співчувати людям;
- ✓ у пластичності мислення, що допомагає у виборі ефективних засобів переконання і здійснення впливу на співрозмовника.

Дитина завжди перебуває в контакті з іншим партнером – реальним, уявним, обраним, нав'язаним тощо. Інваріантними складниками спілкування є такі компоненти, як партнери-учасники, ситуація, завдання. Варіативність же пов'язана з характеристиками самих складників – партнерів у спілкуванні, ситуацій, мети спілкування. Тому комунікабельність передбачає розвиток умінь адекватної самооцінки, орієнтації людини в самій собі – власному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації й завданні.

Як показали роботи Л.С.Виготського, А.Н.Леонтьєва, А.Р.Лурія та інших вчених, людські форми поведінки, мовлення, психічні функції і властивості не даються дитині при народженні. Вони формуються під вирішальним впливом ціленаправленого виховання і навчання, умов життя дитини в соціумі. Комунікабельність не є винятком, вона формується в процесі життя й діяльності людини в соціальній групі. Передумови розвитку комунікабельності в темпераменті, особливості якого ми отримуємо у спадок від обох батьків, фундамент комунікабельності закладається в перші роки життя дитини батьками, вихователями, вчителями. Головні ж основи розвитку здібностей людини до спілкування формуються в шкільні роки. Вже в початковій школі дитина намагається впливати на однолітків і дорослих в принципово нових формах у порівнянні з дошкільним віком. Цьому сприяє еволюція дитячих умінь та навичок комунікабельності, компетентності та навичок партнерської орієнтації.

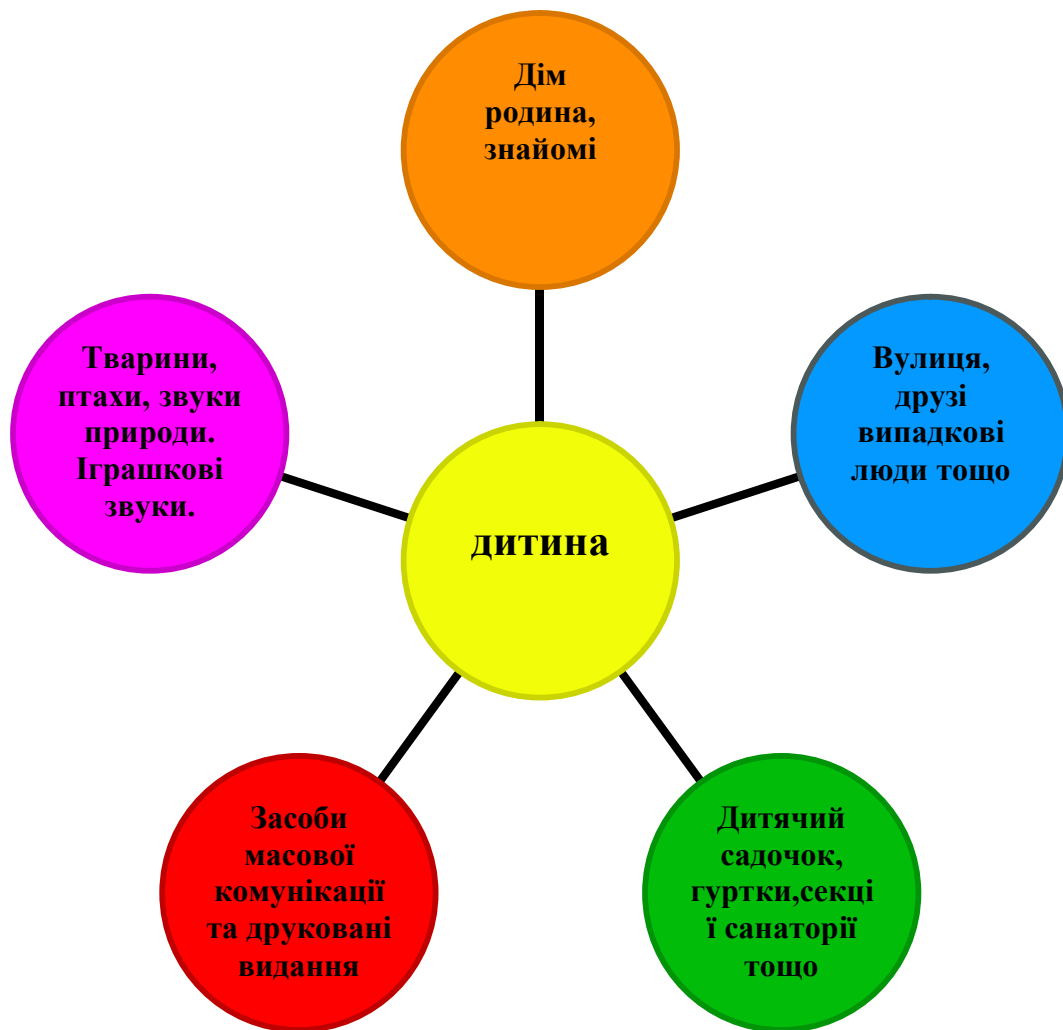
2. РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК В ОНТОГЕНЕЗІ

На ранніх етапах онтогенезу спілкування має особливо велике значення для розвитку особистості дитини. Поведінка, діяльність і ставлення дитини до світу і самого себе значною мірою визначається її спілкуванням з дорослими. Як підмічав Д.Б. Ельконін, дитина — це завжди дві людини: вона і дорослий. Сучасні дослідження поведінки немовлят (О.В. Запорожець, М.І. Лісіна, Д.Б. Ельконін) показали, що в перші дні після народження діти не виявляють потреби у спілкуванні з дорослими. Це свідчить про те, що потреба у спілкуванні не природжена, а формується в процесі взаємодії з дорослим.

Спілкування з оточуючими людьми складається в онтогенезі поступово. Його передумовою є реакції зосередження, які виникають у малюка в перші дні життя в контакт з дорослими. Однією з перших ознак цих контактів є посмішка дитини у відповідь на ласку дорослого. Вже на другому місяці життя виникає специфічно людська соціальна за своєю природою потреба— потреба в дорослій людині, у спілкуванні з дорослими, які доглядають дитину. Первинною формою вияву цієї потреби є реакція пожвавлення. Це є безпосередньо-емоційне спілкування з партнером. В такому спілкуванні, виражаючи своє ставлення до партнера, діти використовують різні експресивно-мімічні засоби (погляд, посмішка, виразні рухи, вокалізація).

Розвиток комунікативних умінь та навичок дитини формується в процесах пізнання навколишнього світу та спілкування з дорослими і однолітками. В діаграмі 1.1. представлено основні джерела розвитку комунікативних навичок дітей дошкільного віку.

Джерела розвитку комунікативних вмінь та навичок дітей дошкільного віку

Велике значення має ігрова діяльність. В таблиці 1.1. зведено основні етапи формування різних видів діяльності дітей раннього віку та ті уміння, що мають бути сформованими в певний віковий період, і являються початком комунікації дитини з оточенням.

Таблиця 2.1

Етапи формування видів діяльності дітей раннього віку

Вік,міс.	Характерні ознаки нормального розвитку дитини
2-5	Впізнає материнський голос
2	Повертає голову й очі на звуки. Посміхається під час спілкування

2-3	Користується голосом для висловлювання емоцій (не тільки плаче)
2-3	Вигукує звуки, коли з нею розмовляють
2-5	Намагається привернути увагу дорослого лепетанням та усмішкою
3-4	Збуджується (радіє), коли дорослий бере на руки. Впізнає знайомих дорослих.
3-6	По-різному реагує на сторонніх людей і на знайомих.
4-7	Повертається, почувши своє ім'я
4-8	Посміхається, коли дорослий робить смішну гримасу. Тягнеться до знайомої людини.
6-8	Намагається привернути увагу дорослого тим, що тягнеться до нього і протягує руки.
6-7	Відрізняє «своїх» і «чужих». Стримано зустрічає незнайомих людей: ніяковіє і боїться. Всміхається мамі і тим людям, яких добре знає. Проситься на руки. Просить поносити її.
8	Грає в гру на зразок «Дай і візьми» з обміном предметів з дорослим. Махає рукою на прощання.
8-10	Імітує гру «долоньки-долоньки»
8-11	Пручається, коли дорослий (або дитина) намагається відібрати іграшку. Обіймає маму, виявляючи свою любов до неї.
8-13	Плаче, коли сварять
10-12	Розуміє жест «бувай-бувай» («до побачення»)
9-12	Грає у схованку («ховає» обличчя долонями). Дає іграшку матері, якщо вона попросить. Простягає руку, якщо вона попросить. Простягає руку, щоб показати, що в ній тримає.
10-11	Плескає в долоні, коли попросять.
10-12	Вказує рукою (чи пальцем) на щось для неї цікаве. Вказує на предмет, який хоче взяти. Вимагає щось дати, простягаючи руку і виконуючи хапальний жест (розкриває і закриває долоню). Переносить дії, розучені з одним предметом, на інший. Катає м'ячик з дорослим. Стискає ляльку чи іншу іграшку, щоб вони зазвучали. Грає з ляльками.

10-14		Прикладає до вуха телефону слухавку.
11-15		«Читає» (відкриває книгу, перегортає сторінки). Возить іграшкову машинку або іграшковий возик.
12		Зростає зоровий контакт з дорослими під час гри з іграшками. Киває головою на знак заперечення
12-14		Наслідуює вираз обличчя дорослого.
12 більше ніж 15	i	Намагається повторити слова. Частіше ініціює ігри
13 більше ніж 15	i	Обіймає або цілує ляльку
13-19		Цілує дорослого, коли просять
14-20		Чмокає губами, щоб показати «смачно». Хитає головою в значенні «ні»
14-21		Повторює слова, коли просять
15 більше ніж 15	i	Просить їжу за допомогою слів чи звуків
Більше ніж 15		Відображає в грі окремі дії, за якими спостерігала раніше
15-18		Імітує знайомі справи (наприклад, «розмовляє по телефону» або «спить»)
Більше ніж 15-19		Зазвичай ділиться іграшками або іншими речами
15-21		Просить допомогти, коли щось робить
16-23		Грає з іншими дітьми, робить щось разом з ними. Стискає плечима, щоб показати: «більше немає», «закінчилося» або «пропало».
17		Хитає головою в значенні «так»
17-21		З'являється щось подібне до гри: показує, пропонує, бере іграшки.
18-28		Іноді говорить «ні», коли дорослий на чомусь наполягає
19-29		Посилає повітряні поцілунки
20		Співчуває іншим дітям, намагається допомогти, втішити їх
24		За умови активності дитини з'являється діяльність, подібна до ігрової (наприклад, ігри на зразок «До жени і доторкнися»)

24-28	Починає використовувати предмети замітники. Висловлює скарги словами
26-40	Вітається (наприклад, «Привіт»)
27-40	З'являються елементи рольової гри з відображенням у ній людських взаєностосунків.
28-36	Навчається взаємодії з однолітками
36	Епізоди наслідування взаєностосунків з дорослими. Часто свариться з однолітками
36-38	Любить допомагати батькам у веденні домашнього господарства
36-40	Любить смішити інших. Бажає зробити щось добре батькам
37-40	Виключає небажаних дітей з гри
45-48	Віддає перевагу друзям по грі
46-48	Взаємодіє з однолітками вербально (словесно), іноді фізично (штовхає, гладить, бере за руку тощо)
48	Розподіляє ролі з однолітками в соціодраматичній грі.

Розвиток комунікативної функції дитини має важливе значення для психічного розвитку дитини взагалі. Діти починають спілкуватися ще до того, як навчаються говорити (таб.1.1.) та оволодівають мовою.

З розвитком мовлення спілкування дитини стає досконалішим. Його ефективність залежить не тільки від знання граматичних правил і значень, але, в першу чергу, від навичок висловлювання певної думки у відповідній ситуації. Вміння спілкуватись, розмовляти ґрунтується на наступних соціальних навичках: послідовність говоріння, врахування досвіду, вмінь, інтересів і потреб співрозмовникам; уникнення домінування в розмові та перебивання співрозмовників; вияв уваги та готовність продовжити спілкування невербальними засобами (поглядом, жестом тощо).

З розвитком когнітивних навичок, розширенням знань про навколишній світ у дітей вдосконалюється і спілкування. Діти навчаються слухати, часто вловлюють у повідомленнях багатозначність й обходяться без її тлумачення іншими.

Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника відбувається на таких рівнях:

а) поведінковий рівень (оволодіння мовленнєвою поведінкою), особливостями якого є: спрямування уваги на партнера по спілкуванню, настанова на реакцію-відповідь; володіння різноманітними експресивно-мімічними засобами спілкування, вміння налагоджувати міжособистісні контакти;

б) когнітивно-лінгвістичний рівень (розвиток понятійної свідомості), який характеризують: розуміння просторово-часових ознак ситуації спілкування (значення слів, що характеризують місце, час, зміст взаємодії);

усвідомлення емоційного змісту ситуації спілкування (значення слів, що характеризують емоційний стан людини); розуміння дійових осіб у грі, праці (значення слів, що характеризують людину); збагачення словникового запасу (різноманітне і точне використання лексики, що відповідає ситуації і змісту спілкування); граматична правильність мовлення; фонетичний розвиток (вимова звуків, дикція, сила голосу, паузи, наголос);

в) особистісний рівень (регулювання мовленнєвої взаємодії), свідченням якого є: прагнення до розгорнутості, логічності й зв'язності висловлювання, розповіді; керування мовленням, його зміна відповідно до розвитку ситуації; удосконалення характеру продрукованого тексту (враховуючи ситуацію, досвід, творчий підхід); самооцінка в дії, що визначає тип комунікативної позиції у спілкуванні; ціннісні орієнтації, пов'язані з людиною (оцінка співрозмовника, безоцінне сприймання іншої людини); потреба в міжособистісному спілкуванні, широта та дієвість його мотивів.

Комунікативно-мовленнєвий розвиток на четвертому році життя полягає у продовженні засвоєння дитиною експресивно-мімічних, паралінгвістичних (невербальні: жести, міміка, рух тощо; парамовні: інтонація, ритміка, мелодика тощо) мовних засобів. Дитина розуміє мову без наочності, уважно слухає казки, усвідомлює їх зміст, за допомогою дорослого охоче переказує їх. У спілкуванні молодші дошкільники користуються простими і складними (складнопідрядними) реченнями, виявляють ініціативу та активність.

На п'ятому році життя дитина починає оволодівати різними модифікаціями темпу та сили голосу, дикцією та виразністю мовлення. Обсяг побутової лексики наближається до її обсягу в дорослої людини. Словниковий запас становить майже 5 тис. слів. Дошкільник вчиться правильно узгоджувати слова, використовує поширені речення, його висловлювання адекватні ситуації мовлення. Він відповідає на запитання, ставить зустрічні, самостійно робить прості пояснення, наводить докази, переказує казки і розповіді, з незначною допомогою дорослого складає описові й оповідні висловлювання.

У 6-7 років адекватними ситуації є темп і сила голосу, правильно поставлена дикція, урізноманітнюються засоби виразності мовлення, збагачується обсяг побутової лексики, відбувається активне оволодіння видовими, родовими та образними поняттями. Словниковий запас перевищує 5-6 тис. слів. У цьому віці дошкільник уміє узгоджувати слова за всіма граматичними категоріями, використовує всі типи речень (прості, поширені, складносурядні й складнопідрядні). Його висловлювання адекватні конкретним комунікативним ситуаціям і позаситуативному спілкуванню.

Діти старшого дошкільного віку самостійно вигадують казки, розповіді, використовують різноманітні засоби вираження, зацікавлено сприймають чужі аргументи, докази і самі ними послуговуються. Вони виявляють ініціативу в спілкуванні: діляться враженнями з однолітками, ставлять запитання, залучають однолітків і старших до спілкування. Старші дошкільники навіть зауважують мовні помилки однолітків, виправляють їх, користуються простими

поняттями, власне мовлення набуває чистоти, стає граматично правильним, виразним.

Діти молодшого шкільного віку в процесі шкільного навчання поступово оволодівають наступними комунікативно-мовленнєвими вміннями: уміння ставити запитання, висловлюючи подив, сумнів, уточнення, здогадку, передбачення; уміння констатувати, виражаючи погодження, підтвердження, судження, наслідок, посилення, обіцянку; уміння заперечувати, висловлюючи відмову, заперечення, непогодження; уміння спонукати до дії, висловлюючи прохання, запрошення, наказ, пропозицію, побажання. До цього слід додати основні комунікативні ознаки мовлення: правильність, чистота, точність, логічність, виразність, образність, доступність, дієвість, доцільність. Зазначені характеристики мовлення можна розглядати як лінгвістичну інтерпретацію типології комунікативно-мовленнєвих умінь, яка ґрунтується на змістовому, композиційному та функціональному аспектах мовлення.

3. ВИВЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ МОВЛЕННЄВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Комунікація як діяльність потребує розвитку автоматизованих навичок, творчих мовленнєвих вмінь та «відчуття мови». Безумовно, знання, особливо лексичні, граматичні, фонетичні, становлять основу, з якої розвиваються навички цієї діяльності. Ці знання дитина одержує ще в дошкільному навчальному закладі та початковій школі.

На шостому році життя мовлення стає засобом спілкування між однолітками та дорослими. Мовленнєве спілкування стає невід'ємною частиною для дитини. Період його інтенсивного розвитку вважається в нормі - п'ятий рік життя. На шостому році відбувається удосконалення та розширення мовленнєвого спілкування.

Психологи вважають, що сензитивним (сприятливим) періодом розвитку мовлення є вік від двох до п'яти років. На шостому році життя дитина може користуватися розгорнутим мовленням.

В старшому дошкільному віці дитина з нормальним мовленнєвим розвитком диференційовано використовує монологічне та діалогічне мовлення, здатна до ініціювання розмови з дорослим та однолітками. Найбільш сприятлива для розвитку комунікабельності є ситуація, в якій слід партнерові

по грі або дорослому щось роз'яснити, переконати його. Активність і самостійність у діяльності полегшує дітям засвоєння мовлення: спілкування з дорослими та однолітками, уміння зрозуміло висловити власне судження, супроводжувати мовленням свої дії. Завдяки цьому у старшому дошкільному віці для дитини характерна висока мовленнєва активність

Вивчення рівня сформованості мовленнєвої комунікації старших дошкільників проводиться в три етапи. Завдання підібрані із загальних (М.І.Лісіна) та спеціальних методик (С.А. Міронова, Н.Г.Пахомова.)

На першому етапі проводиться спостереження за довільним спілкуванням дітей. В процесі спостереження увагу приділяють характеру спілкування, ініціативності, вмінню вступати в діалог, підтримувати та вести його, слухати співрозмовника, розуміти та чітко висловлювати свої думки.

Результати спостереження заносяться до таблиці (таб.2.1.)

Критерії оцінки довільного спілкування дитини

Таблиця 2.1

критерії оцінки довільного спілкування дитини	оцінка в балах	рівень мовленнєвої комунікації
дитина активна в спілкуванні, вміє слухати та розуміти мову, спілкується згідно ситуації, легко знаходить контакт з дітьми та дорослими, ясно і послідовно висловлює свої думки, використовує форми мовного етикету.	3	високий
дитина слухає та розуміє мову, підтримує бесіду, частіше з ініціативи інших, вміння використовувати форми мовного етикету нестійке.	2	достатній
дитина неактивна та неговірка у спілкуванні з дітьми і педагогом, неуважна, рідко користується формами мовного етикету, не вміє послідовно виражати свої думки та чітко передавати їх зміст	1	середній
дитина не спілкується з іншими, перевагу грі надає маніпуляціям з предметами	0	низький

Другий етап оцінки рівня сформованості мовленнєвої комунікації передбачає організацію гри разом з дитиною з однією із штучно створених ситуацій. На другому етапі з'ясовуються особливості мовленнєвого спілкування, навички ініціативності дітей в ігрових ситуаціях. Для цього можуть бути запропоновані такі ігрові завдання.

Завдання 1. «Дитячий садочок».

Пропонуємо дитині уявити, що до дитячого садочка прийшла нова дитина

і їй потрібно познайомити із груповою кімнатою, із туалетною кімнатою, із спальною кімнатою. Розповісти призначення кожного приміщення.

Ролі: новенька дитина – дорослий; роль дитини, яка знайомить із приміщеннями – обстежувана дитина.

Завдання 2. «Що ти скажеш?».

Дитині описують відповідну мовленнєву ситуацію і пропонують уявити, що це сталося з нею.

Наприклад: «Ти приїхав одного вихідного дня до бабусі і вийшов на вулицю погратися. Там гралися у цікаву рухливу гру незнайомі діти. Тобі теж захотілося погратися з ними. Що ти скажеш?»

Ролі: дорослий – діти, які граються; дитина, яка хоче погратися – обстежувана дитина.

Завдання 3. «Загублена іграшка».

Педагог пропонує дитині знайти іграшку серед інших, пропонуючи свою допомогу. Дитина повинна ставити запитання, які стосуються місця де захована іграшка та як вона виглядає. Педагог відповідає на запитання дитини, скеровуючи напрямок руху дитини. Підійшовши до іграшок дитина повинна знову ставити запитання. Наприклад,- Це м'яка іграшка?

Педагог: - Ні.

Дитина:- Це вид транспорту?

Педагог: - Так?

Дитина: - Це літак? – Так .- відповідає дорослий.

Особливості спілкування передбачали оцінювання у балах.

Дані заносяться до таблиці (таб.2.2.).

Таблиця 2.2

Критерії оцінки виконаних завдань під час ігрової діяльності дитини

Критерії оцінки виконання завдань	Оцінка в балах	Рівень мовленнєвої комунікації
Дитина активна, самостійно та охоче виконує поставленні перед нею завдання	3	високий
Дитина потребує роз'яснення і заохочення	2	достатній
Дитина виконує завдання після зразка	1	середній
Повністю організована педагогом гра	0	низький

На третьому етапі з'ясується провідний тип спілкування, тобто переваги, які надає дитина у ситуаціях спілкування.

Передбачає з'ясування провідного типу спілкування за методикою М.І.Лісіної. За М.І.Лісіною саме позаситуативно-пізнавальне спілкування є провідним у старшому дошкільному віці, тобто відповідає віковій нормі. Перевага ж ситуативно-ділового спілкування свідчить про затримку формування комунікації, оскільки ця форма в нормі притаманна дітям від 6 місяців до 3 років.

Ця методика дозволяє вивчити три форми спілкування: ситуативно-ділове, позаситуативно-пізнавальне, позаситуативно-особистісне розрахована на дітей старшого дошкільного віку.

Дослідження полягає у наступному. Педагог заводить дитину у кімнату, у якій на столі розкладено іграшки та книжки, і запитує щоб вона хотіла:

Ситуація 1. Пограти з іграшками – це ситуативно-ділове спілкування.

Ситуація 2. Почитати книжку – це позаситуативно-пізнавальне спілкування.

Ситуація 3. Поговорити – це позаситуативно-особистісне спілкування.

За вибором дитини педагог організовує діяльність, потім пропонує інші два види діяльності, які залишилися (дитина не обрала).

Кожна ситуація триває не більше 15 хвилин.

Типи спілкування визначають за обранням однієї із трьох ситуацій:

1 ситуація — ситуативно-ділове спілкування (дитина 2-3 рази обирає гру); 2 ситуація – позаситуативно-пізнавальне (дитина 2-3 рази обирає читання книжок); 3 ситуація – позаситуативно-особистісне (дитина 2-3 рази надає перевагу бесіді).

Методика «Форми спілкування» передбачає оцінювання в балах провідного виду спілкування (таб.2.3.).

Таблиця 2.3.

Оцінка провідного виду спілкування дитини

Форма спілкування	Оцінка в балах
Позаситуативно – особистісна	3
Перехідна від позас.-пізн. до позас.-особистісної	2,5
Позаситуативно-пізнавальна	2
Перехідна від сит.-ділової до позаситуативно-пізнавальної	1
Ситуативно-ділова	0,5

Після виконання дитиною трьох завдань педагог підраховує бали, та робить висновок про рівень сформованості мовленнєвої комунікації старшого дошкільника за таблицею 2.4.

Таблиця 2.4

Рівень сформованості мовленнєвої комунікації дитини

Рівень сформованості мовленнєвої комунікації	оцінка в балах
високий	14-18
достатній	11-13
середній	6-10
низький	0-5

Результати дослідження рівня сформованості комунікативних навичок дитини дозволять виявити його проблемні сторони і відповідно до цього конструювати індивідуальну програму комунікативного розвитку, тобто зробити навчання корекційним.

4. ІГРИ ТА ВПРАВИ НА РОЗВИТОК КОМУНІКАБЕЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ

Для організації навчання дітей спілкуванню, щоб воно сприяло розвитку комунікабельності мовленнєвий розвиток повинен здійснюватися з врахуванням потенційних можливостей дитини раннього, дошкільного та молодшого шкільного віку. Отже на перше місце виходять не програмовий зміст, а зміст потреб дітей певного віку в певних соціально етичних умовах. Потреби дитини повинні задовольнятися не в процесі навчання, а навпаки, зміст потреб повинен бути закладений у зміст навчання.

Спочатку діти відчувають підвищену потребу в руховій діяльності, яка має свої закономірності розвитку в кожному віці. Розвиток рухової діяльності підвищує рухову активність дитини, яка неначе пусковий механізм породжує бажання говорити та спілкуватися з дорослими та однолітками. Коли дитина довго сидить нерухомо (на уроках або заняттях), то її енергетичний тонус послаблюється, підвищується втомлюваність. В результаті знижується або зовсім зникає бажання говорити та брати участь у спілкуванні. Окрім того,

розвиток рухової діяльності дитини посилює її увагу, в тому числі й слухову, сприяє розвитку посидючості, витривалості, впевненості у собі. Таким чином, в зміст раннього навчання дітей навичок спілкування, повинна бути представлена система завдань і вправ на розвиток рухової діяльності дітей раннього, дошкільного та молодшого шкільного віку. Мовленнєва діяльність в процесі спілкування проходить за певними законами та має свої особливості розвитку в ранньому, дошкільному та молодшому шкільному віці. Під час організації мовленнєвої діяльності дитини необхідно розвивати три її функції: комунікативну, когнітивну та регулюючу.

Серед багатьох методів корекційно-розвивальної роботи з дітьми особливе місце займає метод конгруентної комунікації, який «в системі відносин взаємодії «дитина – дорослий» базується на принципах гуманістичної психології» (К.Роджерс, А.Маслоу, Р.Дрейкурс). Головною метою конгруентної комунікації є створення системи психологічних умов позитивного особистісного розвитку дитини. Для реалізації поставленої мети розглянемо наступні завдання:

1. Встановлення взаєморозуміння між дитиною та дорослим, формування відносин довіри та співпраці на основі емпатії.
2. Формування позитивного образу Я у дитини, ґрунтованого на адекватному розумінні своїх можливостей та особистісних якостей.

Вміння сприймати себе адекватно почуттям оточуючих є основою комунікативних навичок, які надалі формуються в дошкільному навчальному закладі та удосконалюються в початковій школі.

Ефективним є використання методу соціальної терапії або статусної психотерапії. Метод соціальної терапії – метод психологічного впливу, в основі якого покладено соціальне прийняття і визнання, підтримка, соціальне схвалення та оцінка дитини важливими для неї іншими дорослими і однолітками. Метод соціальної терапії використовує наступні засоби: спеціальний добір ігор, інших видів діяльності, в яких дитина з незадовільною потребою у соціальному визнанні демонструє достатньо високі і успішні можливості та результати.

Для розвитку комунікабельності у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку пропонується використання наступних ігрових методик:

I. Мета серії ігор: розвиток вміння встановлювати контакт з співбесідником.

«Як можливо нас назвати по-різному?»

Хід: Обирається ведучий. Він стає в коло. Діти, уявляючи, що вони – його мати, батько, бабуся, дідусь, друзі, які його дуже люблять, дають ведучому ім'я.

«Піраміда любові»

Мета: Виховувати турботливе відношення до світу людей, розвивати комунікативні здібності.

Хід: Діти стають у коло. Вихователь говорить: "Кожен з вас когось або щось любить. Я люблю ... Розкажіть і ви: кого і що ви любите". Розповіді дітей:...

"А зараз ми побудуємо піраміду любові з наших рук. Я назву кого я поважаю і покладу свою руку, потім кожний з вас буде називати того, кого він поважає і класти свою руку. (Діти будують "піраміду любові"). Ви відчуваєте тепло рук? Вам-приємний цей стан? Подивіться яка висока вийшла у нас піраміда. Висока тому, що ми поважаємо і нас поважають.

«Сонячний зайчик»

Мета: Виховувати дружні стосунки між дітьми, розвивати атмосферу тепла, любові, ласки.

Хід: Вихователь говорить, що він спіймав "сонячного зайчика", пропонує передати його по колу, щоб кожний зміг зігрітися його теплом, і з приємною посмішкою передати його товаришеві. Коли "зайчик" повертається до вихователя, він звертає увагу дітей на те, що за цей час "зайчик", зігрітий дітьми, виріс і не вміщається в долонях. "Зайчика" випускають, але кожен ловить частинки його тепла, ніжні промені серцем.

«Свічка»

Мета: Виховувати дружні стосунки між дітьми, розвивати атмосферу поваги, значимості кожної особистості.

Хід: Діти з вихователем стоять у колі. Вихователь тримає запалену свічку і пропонує дітям передати її один одному зі словами: "Сашко (інше ім'я), Я – твій друг".

«Посмішка»

Хід: Діти сідають колом. Вони беруть один одного за руку та, дивлячись сусіду в очі, дарують йому найдороччу посмішку, яку мають.

«Комплімент»

Хід: Діти стають колом і по черзі, дивлячись у очі сусідові, говорять декілька добрих слів, хвалять його. (Ти завжди пригощаєш, ти веселий, у тебе гарна сукня...). Адресат киває головою і відказує: «Спасибі, мені надзвичайно приємно!» Можливі такі слова, як «добрий», «солодкий», «молочний» тощо.

«Про що говорить лялька»

Хід: Вихователь приносить гарну ляльку, говорить, що до дітей в гості прийшла дуже розумна, привітна, ввічлива лялька. Пропонує дітям по черзі взяти ляльку так, щоб вона дивилась на дитину. «Що говорить тобі лялька?» Дитина повинна відповісти прямою мовою. Наприклад: «Оля (ім'я дитини) - охайна дівчинка». Дитина має сама собі сказати комплімент.

«Теплий стілець»

Мета: Виховувати вміння бути ласкавим, активізувати в мові дітей ніжні, ласкаві слова.

Хід: Одна дитина сідає в центрі на «теплий стілець», інші говорять про неї добрі, ласкаві слова, компліменти (дозволяється погладити дитину, яка сидить, обняти, поцілувати її).

«Різнокольоровий букет»

Мета: Вчити взаємодіяти один з одним, отримуючи від цього радість і задоволення.

Хід: Кожна дитина називає себе квіткою і знаходить собі в пару іншу квітку для букета, пояснюючи свій вибір. Потім усі "букетики" об'єднуються в один букет і утворюється хоровод квітів.

II. Мета серії ігор: Удосконалення у дітей спілкування без слів. Для вирішення зазначеної мети спочатку дають дітям впізнати жест на малюнку, фотографії тощо, а потім пропонують наступні ігри:

«Відгадай»

Хід: Одна дитина відтворює жест, а інші діти відгадують його значення.

«Хода»

Хід: Одна дитина відображає чиюсь ходу (людини, тварини, птаха тощо), а інші діти відгадують, кому вона приналежить.

«Іноземець»

Хід: Дитина, зображає іноземця та, за допомогою жестів і міміки запитує, як знайти звіринець, магазин, площу тощо, а інші діти, також за допомогою жестів і міміки відповідають на її запитання.

«Розкажи вірша без слів» «Покажи прислів'я»

III. Мета серії: вдосконалення вміння ясно і чітко вимовляти слова. Для реалізації поставленої мети дітям пропонують наступні завдання:

1. Зобразити як шумить море, яким голосом говорить Баба Яга, Попелюшка та інші казкові герої.
2. Розказати знайомий віршик, спочатку тихим голосом, потім максимально голосно, як робот, швидко, сумно, здивовано.

«Вогник мрії»

Мета: Вчити елементам релаксації, умінню керувати своїми почуттями, розповісти про свої переживання.

Хід: Діти зручно сідають навколо свічки, уважно дивляться на вогник свічки, заплющують очі на 2-3 секунди, і розповідають, які образи побачили у вогнику.

IV. Мета серії: розвиток у дітей вміння вести себе в конфліктній ситуації. З цією метою використовують аналіз конфліктів, які мали місце в минулому дітей. Для аналізу конфліктних ситуацій і поведінки дитини в них використовують аналогічну поведінку відомих їй казкових героїв. Якщо дитина

поводила себе жорстоко по відношенню до іншого, то її поведінку порівнюють з поведінкою Карабаса-Барабаса, Бармалея та інш.

V. Мета серії: розвиток у дітей емпатії та емпатійної поведінки. Для реалізації зазначених цілей дітям пропонується:

1. Зіграти в ляльковому спектаклі, драматизація казок як у якості глядачів так і у якості акторів (відбувається зближення з персонажем; вільний вибір та рольове відображення допомагають дитині зрозуміти художній твір; сюжетні творчі ігри, з повторенням сцен – дитина спочатку грає одну роль, потім одразу іншу (такий прийом допомагає навчити дітей бачити емоційний стан іншого);
2. Розмова по телефону з казковими героями, виказуючи своє відношення до того чи іншого персонажу;

Можливе також використання наступних ігор та вправ:

«Намалюй словесний портрет друга»

Хід: двоє дітей стають спинами один до одного і по черзі «малюють» зачіску, одяг іншого, а потім вирішується хто був точнішим;

«Подаруй подарунок другові» - за допомогою міміки і жестів діти малюють подарунок і дарують його один одному;

«Царівна – Несміяна» - діти намагаються розсмішити одну дитину в різний спосіб: розказати анекдота, веселу історію, пропонують гру тощо;

«Порівняння» - діти порівнюють себе з різними тваринами, рослинами, а потім разом з дорослим обговорюють, чому саме таке порівняння вони вибрали;

«Чарівна лавка» - дорослий пропонує дітям купити що завгодно для своїх друзів, родини в чарівній лавці, потім запитує, чому саме це і для чого.

VI. Закріплення комунікативних умінь у дітей. З цією метою дітям пропонують наступну форму спілкування – спілкування з малюками. Вони повинні відповісти на скаргу малюка, розв’язати конфліктні ситуації, відреагувати на неетичні коментарі.

ВИСНОВКИ

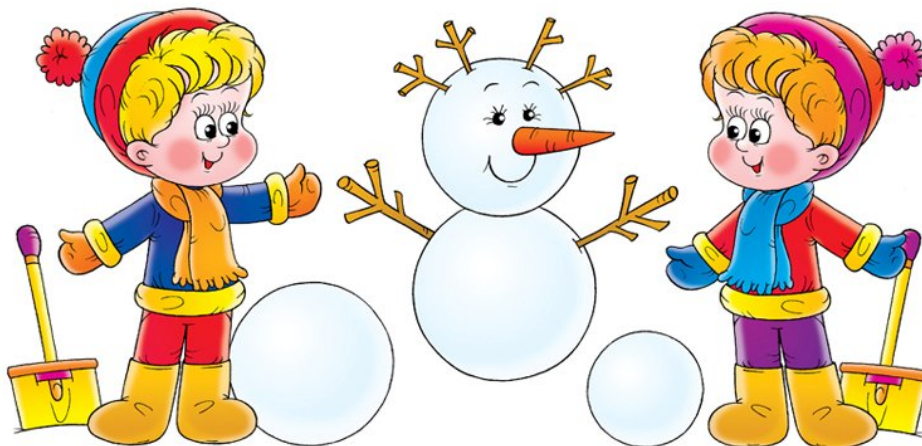
Стрімкі зміни в соціальній сфері сучасного життя вимагають розвитку цілої низки навичок, формування яких, беручи до уваги період старшого дошкільного віку, як особливо значущий та активний період розвитку особистості дитини, необхідно починати вже в дошкільному віці. До таких навичок відноситься комунікабельність, яка формується в результаті цілеспрямованого впливу на розвиток умінь дитини спілкуватися, дотримуючись правил та вимог до спілкування

Альберто Моравія у своїй новелі "Комунікабельність" зазначив: "Бути комунікабельним, це значить мати властивість комунікабельності".

Б. Г. Ананьєва, Л. С. Виготський, А. Н. Леонтєв, В. М. М'ясищева, С. Л. Рубінштейн розглядали спілкування як одну з важливих умов психічного розвитку людини, його соціалізації та індивідуалізації, формування особистості. Б.Г. Ананьєва, В.М. Афонькова, А.В. Мудрик наголошують на важливості комунікативного розвитку в дитинстві для подальшого психічного і соціального становлення особистості. За даними А.В. Мудрик, Х. Міккін, Х.І.

Лійнетс, М. Хенно та ін. порушення спілкування в дитинстві призводить до втрати емоційних контактів з дорослими та однолітками, до відсутності комплексу поживлення, недорозвинення комунікативної функції мовлення, до нездатності правильного встановлення взаємовідносин, несформованості навичок спілкування.

У зв'язку з цим, актуальним є питання щодо підготовки дитини до спілкування, про формування у неї комунікативних умінь та навичок, необхідних для ефективного входження в соціальне середовище. Тож, ми впевнені, що за допомогою даного посібника процес формування комунікабельності дитини старшого дошкільного віку та подальшого її розвитку і удосконалення може бути організовано на досить високому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамян Л.А. О возможности игры для развития и коррекции социальных эмоций дошкольников // Игра и самостоятельная деятельность детей в системе воспитания.- Таллин., 1984.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди (Психология человеческих взаимоотношений).- М.:Знание, 1992
3. Вердербер Р., Вердербер К. Психология общения. Полный курс – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 412с.
4. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. – М.:АПН РСФСР, 1960.
5. Марченко І.С. Діагностика комунікативних здібностей дітей із ТПМ/ НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К.:НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – №21. – С.17
6. Карабанова О.А. Игра в коррекции психического развития ребенка: Учебное пособие.- М., 1997.
7. Карпенко Л.А. Категориальный анализ понятий общения и коммуникации. Мир психологии. – 2006, №4. – С.77-85.
8. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене. За ред. М.К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672 с.
9. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения II Науч.- исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР.- М.:Педагогика, 1986. — 144 с.
10. Лисина М.И. Формирование личности ребенка в общении. – 2 е изд., перер. и доп. – СПб.: Питер, 2009. – 276с
11. Петрова В.А. Педагогическое сотрудничество, или Когда нравится учиться и учить. – М., 1999. – С.78-117.
12. Психологія і педагогіка життєтворчості. Навч.-метод. посібник / За ред. Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова. – К., 1996. – 792 с.
13. Філоненко М.М. Психологія спілкування. – К.: Центр літератури, 2008. – 224с.
14. Эльконин Д.Б. Интеллектуальные возможности младших школьников и содержание обучения // Возрастные возможности и усвоение знаний / Под ред. Д. Б. Эльконина, В. В. Давыдова. М., 1966.

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОПОПП
Зам. № 1272 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1